

פרדת אברהם מלוט (בראשית י"ג)

הקדמה

במחזור סיפורי אברהם תופס לוט מקום חשוב (י"א, כז-לב; י"ב, י"ג, י"ד, י"ט-כ). לוט, אחיינו של אברהם, אומץ ככל הנראה ידי אברהם ושרה,¹ ולפיכך הצטרפותו למסעם לכנען אינה סותרת את הצו שקיבל אברהם לעזוב את בית אביו (י"ב, א).² ייתכן שאברהם סבר כי ברכת הזרע (שם, ז) תתגשם בלוט, אך בסופו של דבר הקשר ביניהם ניתק (י"ג, א-יח).³

- * הפניה סתמית מכוונת לספר בראשית. עם הבאת המאמר לדפוס מצאתי דמיון בין דבריי במאמר זה לגישתו של צבי שמעון בסוגיה, אף שאנו חלוקים בפרטי הדברים. ראה: צ' שמעון, **הנגדה בסיפור המקראי: האמצעי הספרותי והדרמה של הבחירה**, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ט, עמ' 268-284.
1. כך כתב חזקוני על י"ב, ד. אביו של לוט מת עוד בחרן (י"א, כח; אמו אינה נזכרת כלל), ואילו לשרה ולאברהם לא היו ילדים (ל). אך טבעי הוא, שהאחיין היתום יאומץ על ידי דודו הערירי. תופעת אימוץ ילדים מוכרת במקרא, הן על ידי קרובי משפחה (רות ד', טז; אסתר ב', ז), הן על ידי אדם זר (שמות ב', י; יחזקאל ט"ז).
 2. הרב מרדכי ברויאר ראה בכך הפרת הצו המחייבת תיקון. מ' ברויאר, **פרקי בראשית א**, אלון שבות תשנ"ט, עמ' 231.
 3. שאלת גבולות היחידה הספרותית היא ראשונה במעלה ואינה פשוטה כלל וכלל בסיפורנו. מרבית החוקרים סברו שגבולות היחידה הם י"ג, א-יח: E.A. Speizer, *Genesis (AB)*, New York 1964, p. 95; י' קיל, **ספר בראשית עם פירוש דעת מקרא א**, ירושלים תשנ"ז, עמ' שמה; פ' פולק, **הסיפור במקרא**, ירושלים תשנ"ד, עמ' 109; י' צהר, **המצג בסיפור המקראי**, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ו, עמ' 94-95, וכך נראה גם לי. במבנה זה, הפסוק החותם את היחידה הראשונה – "ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו" (י"ב, כ), עומד כנגד הפסוק הפותח את היחידה השנייה – "ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה" (י"ג, א). סקינר תחם את הסיפורים אחרת: אברהם במצרים – י"ב, ט - י"ג, א; היפרדות אברהם מלוט – י"ג, ב-יח (J. Skinner, *Genesis, ICC*, Edinburg 1930, p. 247). הקושי בדרך זו הוא שלוט, שאינו נזכר בסיפור הירידה למצרים, מופיע לפתע בחתימת הסיפור (י"ג, א). כמו כן ציון הרכוש בתווך בין אברהם ללוט מהווה גורם מטרים לסיפור ההיפרדות ואינו קשור לירידה למצרים. קאסוטו סבור שהיחידה היא י"ג, ה-יח (מ"ד קאסוטו, **פירוש על ספר בראשית**, ירושלים תשמ"ז, עמ' 249). ברם, כבר עמד הרב אלחנן סמט על הקושי לפתוח סיפור "במשפט המשועבד סגנונית ותוכנית למה שלפניו". גם הניתוק בין אזכורי הרכוש (י"ג, ב, ה)

סיפור ההיפרדות פותח במצג ארוך המציין את עושרם של אברהם ולוט ואת מריבות הרועים:

וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנְּגִבָה. וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בְּמִקְנֵה בְּכֶסֶף וּבְזָהָב. וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו מִנְּגֵב יְעַד בֵּית אֵל עַד הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אֹהֶלָה בְּתַחֲלָה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעֵי. אֵל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם ה'. וְגַם לְלוֹט הֵלֶךְ אֶת אַבְרָם הָיָה צֵאן וּבָקֵר וְאֹהֶלִים. וְלֹא נָשָׂא אֶתֶם הָאֶרֶץ לְשֶׁבֶת יַחְדּוֹ כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לְשֶׁבֶת יַחְדּוֹ. וַיְהִי רִיב בֵּין רְעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רְעֵי מִקְנֵה לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִי אֲזִי יֹשֵׁב בְּאֶרֶץ (שם, א-ז).

פרשני הפשט⁴ תולים את המריבה בין רועי אברהם לרועי לוט במאבק על מקורות המים ועל שטחי המרעה. אזכור הכנעני והפריזי ("ג, ז) מספק רקע להבנת המריבה. מקורות המחיה הטובים נתפסו זה מכבר, והשטחים שנותרו בשולי היישוב המדבריים הפכו למוקד מתיחות בין הרועים.⁵ לפי גישה זו, סיפורנו משתייך לקבוצת

אינו סביר (א' סמט, עיונים בפרשות השבוע, סדרה שנייה, א, ירושלים תשס"ד, עמ' 45-46). קאסוטו (שם, עמ' 42-43) אף טען, כי "ג, א-ד חוזרים במהופך על "ב, ח-ט, ולפיכך הם אינם מהווים פתיחה לסיפור הפרדה. טענתו קשה בעיניי. אין ספק ששני הקטעים מכוונים זה כנגד זה, אך אם כן, שמא נתחיל את סיפור הרעב ב"ב, ח? באופן פשוט ההקבלה הספרותית בין שני הקטעים אינה מהווה קריטריון מחייב בהגדרת תחומי היחידה. סמט (שם, עמ' 45-47, 51-52) הציע שהיחידה הספרותית כוללת את הירידה למצרים והפרדה מלוט ("ב, י - "ג, יח). הסיפור, לדבריו, כולל שתי מחציות מקבילות ("ב, י - "ג, ד; "ג, ה-יח), שבמרכזן ניסיונות שעובר אברהם ביחס להבטחת הזרע והארץ. לעניות דעתי, אין לקבל גישה זו. ראשית, נראה שתיאור שילוח אברהם ממצרים ("ב, כ), מהווה סיום טבעי לסיפור הרעב, ואילו תיאור עליית אברהם ולוט לארץ ("ג, א) מהווה פתיחה נאה לסיפור הפרדה מלוט. סיפור ההיפרדות ערוך על פי הכלל 'חתם במה שפתח': הסיפור פותח בחזרתו לאוהלו ואל המזבח שבנה ("ג, ג-ד), ונחתם בכך שאברהם נטה את אוהלו בכנען ובנה מזבח באלוני ממרא (יח). הצעתו של סמט גם סותרת את העקרונות להגדרת תחום היחידה. הכללת סיפור הירידה למצרים וסיפור הפרדה מלוט יחד אינה תואמת את הקביעה שנוסחת פתיחה אופיינית או סיום פורמלי מסייעים בהגדרת התחומים. אין כאן אחדות העלילה (בסיפור הראשון - ניסיון הירידה בזמן רעב מן הארץ והסבל במצרים, ובשני - היפרדות מלוט על רקע הרכוש), ובוודאי אין כאן אחדות הדמויות (בראשון - אברהם ושרה, ובשני - אברהם ולוט). מבחינת שיתוף הנושאים, הדמויות והעלילה היה סביר יותר לצרף את פרק "ג ל"ד: שני הסיפורים עוסקים ביחסי אברהם ולוט (היפרדות וסיוע). בשניהם נזכרו מגורי לוט בסדום ואברהם באלוני ממרא וכן מוטיב הרכוש. נראה שהסיפורים קשורים זה לזה בקשר של סיבה ותוצאה, הן במישור החומרי הן במישור הערכי, כפי שאטען בהמשך.

4. רמב"ן על אתר; מ' בן-ישר, "ויסע לוט מקדם", ספר יוסף ברסלבי, ירושלים תש"ל, עמ' 95-96; קיל (לעיל, הערה 3), עמ' שמט.
5. להסברים אחרים ראה: רמב"ן על אתר; סמט (לעיל, הערה 3), עמ' 56 ובהערה 40; צהר (לעיל, הערה 3), עמ' 95-96.

פרדת אברהם מלוט (בראשית י"ג)

סיפורים המתארים מאבקים על בארות המים.⁶ חיזוק לכך ניתן למצוא בדמיון הלשוני לפרדת יעקב מעשו עקב ריבוי הצאן:

וַיִּקַּח עֶשָׂו... וְאֵת מִקְנֵהוּ וְאֵת כָּל בְּהֵמָתוֹ וְאֵת כָּל קְנֵינֹו אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל אֶרֶץ מִפְּנֵי יַעֲקֹב אָחִיו. כִּי הָיָה רְכוּשָׁם רַב מִשְׁבֵּת יַחֲדָו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לְשֵׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם (ל"ו, ו-ז).

על פי גישת חז"ל, המריבה נסובה על יחסם של רועי לוט לרכושם של הכנענים והפריזים יושבי הארץ:

'ויהי ריב בין רעי מקנה אברם ובין רעי מקנה לוט' – ר' ברכיה בשם ר' יודה: בהמתו שלאברהם היתה יוצאה זמומה, ושל לוט לא היתה יוצאה זמומה. אמרו להם רעי אברהם: הותר הגזל?! אמרו להם רועי לוט: כך אמר הקב"ה לאברהם – 'לזרעך אתן את הארץ הזאת' (י"ב, ז), ואברהם פרדה עקרה הוא אינו מוליד, ולוט יורשו ומדידהון אכלין. אמר להם הקב"ה: כך אמרתי לו – 'לזרעך נתתי את הארץ הזאת', אימתי? לכשיעקרו ז' עממים מתוכה, 'והכנעני והפריזי אז יושב בארץ' וגו', עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ.⁷

המדרש מציג את רועי לוט כמי שנהגו לגזול את הכנענים בטענה שהארץ שייכת לאדונם כבר כעת. לפי גישה זו, אזכור יושבי הארץ (ז) נועד לבטל את טענתם.⁸ הכתוב משיב כנגדם, שהארץ הובטחה לאברהם רק לאחר שייעקרו ממנה שבעת העממים, ולפיכך פשעו רועי לוט ושלחו ידם בגזל. במאמר זה נבקש לבחון מחדש את העימות בין אברהם ורועי לבין לוט ורועיו, זאת תוך ניתוח מדוקדק של הסיפור על כל מרכיביו.

א. הקשיים בסיפור

קריאת הסיפור מעלה מספר שאלות:

1. מדוע כולל המצג מעבר חוזר ונשנה מתיאורי תנועה (י"ג, א, ג-ד) לתיאורי הרכוש (ב, ה)? מבנה זה יוצר הפרדה בלתי סבירה בין תיאור רכושו של אברהם (ב) לזה של לוט (ה). אמנם, הזיקה בין התיאורים נשמרת על ידי מילת הקישור "וגם", אך טבעי היה לצרף את שני התיאורים יחד.
6. כ"א, כב-לד; כ"ו, יד-לג, ואולי גם כ"ט, א-ח. על בעלות ומאבקי השליטה במים במקרא ראה: א"א שמש, 'מקורות המים בארצות המקרא: בעלות ומאבקי שליטה, זכויות-שימוש ותקצוב וסדרי-שאיבה', בית מקרא 50 ב, תשס"ה, עמ' 99-108.
7. בראשית רבה פרשה מ ז, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 392.
8. דוגמה להערת הכתוב המבקשת לבטל טענת שווא מצויה בסיפור המתאוננים. בעוד העם מתלונן על המן (במדבר י"א, ו) – מתאר הכתוב את סגולותיו (שם, ז-ט, וראה רש"י על פסוק ו). ייתכן שעל פי מודל זה יש להבין את הערת הכתוב על ענוותנותו של משה כתשובה לתלונת מרים ואהרן (שם י"ב, ג).

2. מה תפקידם של פסוקים ג-ד בסיפור? האם הם באים רק לשם סגירת מעגל עם מסעות אברהם בכנען, שפורטו לפני הירידה ממצרים ("ב, ח-ט)?
3. טענת אברהם "אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רעי ובין רעיך כי אנשים אחים אנחנו" ("ג, ח) מעוררת תמיהה – מדוע תלה אברהם את מריבת הרועים בו ובלוט, והרי הכתוב תלה את המריבה ברועים בלבד (ז)?⁹
4. בעקבות הסעיף הקודם נסיף לשאול, מדוע הציע אברהם ללוט להיפרד מעליו ולא דרש ממנו לפעול יחד למיגור התופעה על ידי נזיפה ברועים או אפילו על ידי החלפתם במידת הצורך?
5. בעוד שהכללת צאן ובקר ברכושו של לוט היא תופעה שכיחה, אזכור האוהלים הוא חריג למדי.¹⁰ מה משמעות האוהלים בתיאור רכושו של לוט?

ב. מריבת הרועים כביטוי לפער בין אברהם ללוט

לעניות דעתי היחס לרכוש הוא המפתח להבנת מאבקי הרועים. המתח הרעיוני שבין אברהם ללוט בסוגיית הרכוש חלחל ליחסים שבין הרועים עד אשר הגיע לכדי עימות ממשי וחריף.¹¹

הניגוד בין אברהם לבין לוט עולה לאורך הסיפור כולו.

מן המפורסמות הוא, שכבר בפסוק א הפותח את הסיפור ניכר הנתק בין אברהם ללוט. הם אמנם שבים יחד ממצרים, אך הרכוש המוזכר בתוכם מהווה גורם מפריד ביניהם: "ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה" (א). המרחק ביניהם ניכר על רקע חתימת הסיפור הקודם: "וישלחו אתו ואת אשתו ואת כל אשר לו" (כ). הדמיון בין הפסוקים מדגיש את הוספת לוט כשהרכוש חוצץ ביניהם. ההשוואה לעליית אברהם לכנען מחדדת את טענתנו: "ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו..." ("ב, ה). בפסוק זה מופיע לוט בצמוד לאברהם ולשרה, עוד לפני אזכור הרכוש,¹² ומכאן שהריחוק ביניהם נוצר רק לאחר

9. כבר המדרש חש בבעיה זו: "ויאמר אברם אל לוט אל נא תהי מריבה ביני וביניך וגו' – ר' עזריה מש' ר' יודה: כשם שהיה ריב בין רעי אברהם לרעי לוט, כך היה ריב בין אברהם ללוט, ויאמר אברהם אל לוט אל נא וגו'" (בראשית רבה פרשה מ ח, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 392-393). לדעת שד"ל, הצלע הראשונה – "אל נא תהי מריבה ביני וביניך", הולכת ומתפרשת בצלע השנייה – "ובין רעי ובין רעיך". לשיטתו, הו"ו הפותחת את המילה 'ובין' היא ו"ו הביאור.
10. אזכור מקנה ברשימות רכוש שכיח למדי, למשל: "ג, טז; ל', מג; ל"ב, ו. אזכור אוהלים ברשימות רכוש מצוי אם כי אינו שכיח, למשל: יהושע ז', כד.
11. בדרך זו הלך גם ח' טויטו, 'ה"רכוש" – כניסיון שנתנסה בו אברהם אבינו, תלפיות יא, תשנ"ט-תש"ס, עמ' 74-81. ברם, טויטו טען שסיפור זה כולל ניסיון לאברהם כיצד יתמודד עם עושרו, ואילו אנו רואים במוקד הסיפור את תהליך ההיפרדות מזרע שאינו ראוי.
12. נ' ליבוביץ, עיונים בספר בראשית – בעקבות פרשנינו הראשונים והאחרונים, ירושלים תש"ל,

פרדת אברהם מלוט (בראשית י"ג)

שובם ממצרים. הפער בין שני התיאורים רב. בעוד שלוט מכונה בעלייה לכנען "בן אחיר" (ה) – עדות לקרבה ביניהם, השימוש בכינוי זה נעדר מן הפסוק המקביל (י"ג, א). באופן אירוני, כינוי דומה מופיע בפרק י"ג דווקא כנימוק לפרדה – "כי אנשים אחים אנחנו" (ח), ובתיאור המעשה – "ויפרדו איש מעל אחיר" (יא).
מה מקור הנתק בין אברהם ללוט? ממה הוא נובע? כיצד הפך הרכוש לגורם העומד בתווך ומפריד ביניהם?
לעניות דעתי, הפתיחה המסורגת נועדה לפתור שאלה זו, בעזרת הצבת ניגוד בין שתי הדמויות:¹³

(ה) וגם ללוט ההלך את אברם הנה

צאן ובקר ואהלים.

(ב) ואברם

בבד מאד

במקנה בכסף ובזהב.

(ג) וילך למסעיו מנגב ועד בית אל
עד המקום אשר הנה שם אהלה בתחלה בין בית אל ובין העי.
(ד) אל מקום המזבח
אשר עשה שם בראשנה
ויקרא שם אברם בשם ה'.

הניגוד ביניהם ניכר בשני תחומים:

הראשון הוא ההיבט הכלכלי. אברהם עשיר מלוט. הוא מוצג כבעל רכוש כבד מאוד הכולל מתכות יקרות ביותר (זהב וכסף) וכן מקנה – שם כולל לצאן ובקר.¹⁴ גם אצל לוט שלושה רכיבים, אך מה רב הפער ביניהם. ה'צאן' ו'בקר' שפורטו אצל האחין, כלולים אצל הדוד ברכיב אחד ('מקנה'). אין ברשימה מתכות יקרות כלל אלא אוהלים. האוהל נזכר פעמים רבות במקרא לצד המקנה כחלק מתיאורו של הרועה-הנווד. יבל זכה לתואר "אבי ישב אהל ומקנה" (ד', כ), והוא מאפיין חברה נוודית (שופטים ו', ה; ירמיהו מ"ט, כט; דה"ב י"ד, יד). אמנם יש ללוט רכוש רב, אך זה של אברהם גדול יותר.

הניגוד השני קשור לעבודת האל. על אף שאברהם עשיר מאוד הוא שב אל מקום המזבח שבנה לראשונה על מנת לבטא את אמונתו בה'. לעומת זאת, אצל לוט לא נזכרת תנועה במישור הדתי או הפולחני כלל. הניגוד בתחום זה ניכר בשימוש השונה

עמ' 88-89.

13. שימוש במבנה מסורג להבעת ניגוד בין דמויות מצוי למשל בשמ"א י"ח, א-ה. המעבר החוזר ונשנה מתיאור יחסו הקורקטי של שאול כלפי דוד לתיאור יחסו החם והאוהד של יהונתן לדוד – מחדד את הפער ביניהם ביחס לגיבור החדש.

14. למשל מ"ו, לב.

במונחים דומים:

1. אוהל – אצל לוט נזכר האוהל כרכוש (ה), ואילו אצל אברהם האוהל נזכר בהקשר פולחני: "וילך למסעיו... עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה... ויקרא שם אברם בשם ה'" (ג-ד).¹⁵ כך ניתן הסבר המניח את הדעת לשימוש החרוג באוהלים כתיאור רכוש.¹⁶
 2. הליכה – על לוט נאמר "ההלך את אברם" (ה). מידע זה הנו מיותר, שהרי הוא חוזר על הנאמר בפסוק א. גם כאן, נראה שתפקידו הוא ליצור אבחנה בין הליכתו של אברהם למקום המזבח להליכתו של לוט לצד דודו העשיר.¹⁷
- נראה שהתורה מבקשת להציג פער עמוק בשאלת מקום הרכוש בחייהם. בעוד שאצל אברהם ריבוי המקנה אינו סותר את עבודת האל,¹⁸ אצל לוט נעדר הממד הפולחני מן החיים והוא נותר עם הרכוש כמאפיין יחידי של דמותו.

15. מפי מורי, שמעון הקשר, למדתי שתיאור מעשיו של אברהם ב"ב, ח-ט נועד להציגו כניגוד לבוני מגדל בבל:

<p>מגדל בבל (י"א, א-ט) וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאַרְץ שִׁנְעָר וַיְהִי בְּנִסְעֵם מִקְדָּם עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבֶל וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה נִבְנֶה לָנוּ עִיר; אֲשֶׁר בְּנוּ נִבְנֶה לָנוּ עִיר וַנַּעֲשֶׂה לָנוּ שָׁם; עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבֶל וַיְהִי בְּנִסְעֵם מִקְדָּם; וַיֵּשְׁבוּ שָׁם.</p>	<p>אברהם (י"ב, ב-ח-ט) וַיַּעֲתֵק מִשֵּׁם הָהָרָה מִקְדָּם; וְהָעִי מִקְדָּם לְבֵית אֵל וַיֵּט אֹהֶלָה בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקְדָּם וַיֵּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'. וַיֵּסַע אַבְרָם הַלֹּךְ וַנְּסֹעַ הַנִּגְבָּה.</p>
---	--

16. אזכור אוהלו של אברהם בהקשר של התגלות הקב"ה מצאנו ב"ח, א, ב. גם אצל יצחק מצאנו תופעה דומה (כ"ו, כה). על הקשר בין נוכחות ה' לאוהלים ראה הושע י"ב, י-יא.
17. ' צהר (לעיל, הערה 3, עמ' 94-95) טענה, שיש בסיפור זוג מילים מנחה: 'הלך' ו'ישב'. לדבריה, כל עוד אברהם ולוט היו בתנועה, יחסיהם היו תקינים, אך כאשר התכוונו לשבת – החלו המריבות שהובילו לפרדה. אזכור ישיבת הכנעני והפריזי בארץ (ז) מוסבר על ידה באופן הבא: התורה מציינת שהארץ מיושבת בעמים אחרים ולפיכך ניתן להתהלך בה, אך עדיין לא הגיעה השעה להתיישב בה. לדעתי, כבר בתיאור התנועה צצה המתחנות ביניהם בשאלת מקום הרכוש.
18. הליכה היא אחד האפיונים הבולטים של אברהם. הוא נדרש ללכת אל ארץ כנען (י"ב, א), וכשהוא מגיע אליה הוא ממשיך להתהלך בה (ט). הוא מצטווה לקום ולהתהלך בארץ (י"ג, ז), ואף ניסיון העקדה כולל הליכה אל מקום העקדה (כ"ב, ב, ג, ה, ו, ח). הליכת אברהם

כמיהתו של לוט להרבות את ממונו עולה מתיאור בחירתו בכיכר סדום. הסצנה כוללת שתי הערות של הכתוב. הראשונה מתייחסת לזמן האירוע: "כי כלה משקה לפני שחת ה' את סדם ואת עמרה כגן ה' כארץ מצרים באכה צ'ער" (י"ג, י). כיכר סדום מצטיירת כמקום פורה, וזאת משום שעדיין לא הוחרבה והפכה לארץ מלחה (דברים כ"ט, כב; צפניה ב', ט). ההערה השנייה נוגעת לרשעותם של אנשי סדום: "ואנשי סדם רעים וחטאים לה' מאד" (יג). הערה זו אינה תורמת מידע הנצרך להבנת העלילה.¹⁹ נראה שהתורה מבקשת לומר, שלוט העדיף מקום פורה על אף שאנשיו רעים וחטאים. בחירתו מונעת, אם כן, על ידי תאוות ממון המסמאת את עיניו.²⁰ כעת ניתן לשוב ולקרוא את הערת הכתוב הראשונה באופן שונה. ציון העובדה שהסיפור התרחש טרם החרבת העיר (י) מצטרף להערה שאנשי סדום היו רעים וחטאים, ובא ללמד שלוט בחר את מקומו על פי שיקולים אופורטוניסטיים.²¹ כאן המקום לציין את דברי יהודה אליצור ביחס לפסוק "ויסע לוט מקדם" (יא).²² אליצור עמד על הקושי שבתיאור, ולפיו נסע לוט ממזרח למערב (מקדם), בעוד שבפועל הלך ממערב לדרום מזרח (לקדם). לדבריו, יש כאן לשון קצרה, וכוונת הכתוב שלוט נסע "מקדם לבית אל". לדעתו הכתוב מבקש לרמוז, שנסיעת לוט אינה רק פרדה טכנית אלא עזיבת המקום אשר בו נטה אברהם את אוהלו וקרא בשם ה'. תאוות הרכוש של לוט מועצמת בעזרת השימוש במילה "כל" כמילה מנחה בסצנת הבחירה בסדום "וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה... ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן" (י-יא). לעומת לוט, יחסו המאוזן של אברהם לממון ניכר בכך שהוא ויתר על חלק מארצו עבור אחיינו, על אף שהסתייג מדרכיו. יתרה מכך, אברהם אף העניק לאחיינו את זכות הבחירה.

הפער בין אברהם ללוט הוא עמוק. לוט מציב את הרכוש במרכז חייו ובוחר בטובה החומרית של סדום אף על פי שאנשיה רעים. לעומתו אברהם אינו מציב את

אינה רק תנועה של בעל מקנה עם צאנו אלא הליכתו של המבשר על מציאות ה' בעולם, כפי שציווהו האל "התהלך לפני והיה תמים" (י"ז, א).

19. באופן פשוט היא מטרימה את סיפור הפיכת העיר שיסופר בהמשך (י"ט).

20. העצמת רשעתם של אנשי סדום בעזרת המילה 'מאוד' (י"ג, יג) משתלבת במגמת הניגוד בין לוט לאברהם שרכושו היה כבד 'מאוד' (ב), אך הוא נותר נאמן לאלוהיו.

21. אזכור גן העדן בהקשר של כיכר סדום מבטא השתקקות חיצונית לפוריותה, בדומה לגן העדן המוקף בנהרות. התיאור "ויסע לוט מקדם" (י"ג, יא) מרמז לגירוש אדם וחווה מגן ה' והשכנת הכרובים ולהט החרב המתהפכת "מקדם לגן עדן" (ג', כד). לוט בוחר מקום המזכיר את גן העדן בהקשר החומרי, אך בפועל התרחק מקרבת האל המאפיינת את הגן. ראה בסגנון אחר ברש"י על אתר.

22. ' אליצור, 'מקדם, תיבה שפשוטה כמדרשה', בתוך: ב"צ לוריא (עורך), זר לגבורות – קובץ מחקרים במקרא, בידיעת הארץ, בלשון ובספרות תלמודית, מוגש לר' זלמן שזר, נשיא המדינה ביום הולדתו הפ"ג, ירושלים תשל"ג, עמ' 13-19 (= הנ"ל, ישראל והמקרא – מחקרים גיאוגרפיים, היסטוריים והגותיים, רמת גן תש"ס, עמ' 25-30).

רכושו בראש סדר ערכיו. הוא קורא בשם ה' ומציע מיזמתו ללוט לבחור ראשון את חלקו. נראה שזו הסיבה לכך שאברהם מצהיר בתחילה שהעימות הוא ביניהם, ורק אחר כך מזכיר את מריבת הרועים (ח). סביר להניח שרועי לוט נהגו בגסות ברועי אברהם,²³ ואולי אף גזלו את שדות הכנענים, אך הם פעלו על פי עולמו הערכי של אדונם.

פסוק ו מתאר את התעצמות המריבה. לדברי ח' טויטו,²⁴ ישנם שלושה חלקים לפסוק: החלק הראשון מתאר תחושה אובייקטיבית – "ולא נשא אתם הארץ לשבת יחדך", ואילו חלקו השלישי מתאר תחושה סובייקטיבית "ולא יכלו לשבת יחדך". הפער העמוק בתפיסות החיים היה בלתי ניתן לגישור. לא היה עוד טעם בנזיפה ברועים או בפיטוריהם, והיפרדותם הפכה להכרח.

הפער ביניהם ניכר גם בתיאור התיישבותם. על לוט נאמר שישב בערי הכיכר והקים את אוהלו בסדום, מקום שתושביו מרוחקים מה' – "ולוט ישב בערי הכיכר ויאהל עד סדם. ואנשי סדם רעים וחטאים לה' מאד" (יב-ג). לעומתו אברהם ישב באלוני ממרא, נטה אוהל ובנה מזבח לה' – "ויאהל אברם ויבא וישב באלני ממרא אשר בחברון ויבן שם מזבח לה'" (יח).

חיזוק לטענתנו יש בהדגשת מוטיב הרכוש גם בפרק י"ד, המהווה המשך לסיפורנו. יש לציין כי המילה 'רכוש' מתפרשת במספר מקומות כ'מקנה' (י"ג, ו; ל"א, יח; במדבר ל"ה, ג). לפיכך, המקנה אשר היווה הגורם למתיחות בין אברהם ללוט חוזר ונזכר כעת בסיפור ההצלה. ראשית, הוא נזכר בהקשר לביזת סדום ולוט – "ויקחו את כל רכש סדם ועמרה... ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו" (י"ד, יא-יב). בתיאור ביזת סדום נזכר רק הרכוש, על אף שמן ההמשך ברור שנשבו גם אנשים (טז). תיאור זה הולם עיר חומרנית שבה החשיבו את הרכוש יותר מן האנשים.²⁵ אופן הצגת לוט מעוררת את תשומת לבו של הקורא. בין אזכור שמו לייחוסו לאברהם שובץ הרכוש. בכך רומז הכתוב לכך שלוט מזוהה עם רכושו המפריד בין האחיינ לדודו. ראיה לחשיבותו של הרכוש מצויה גם בתיאור הניצחון: "וישב את כל הרכש וגם את לוט אחיו ורכשו השיב וגם את הנשים ואת העם" (טז). הפסוק, הכתוב מנקודת מבטם של לוט וסדום, כפל את הרכוש ואף הקדימו לאנשים!

הרכוש נזכר שוב במפגש בין מלך סדום לאברהם.²⁶ הופעתו של מלכי-צדק שובצה באמצע סצנת המפגש עם מלך סדום, ומוסכם שהדבר נעשה לשם ניגוד ביניהם. מלכי-צדק אינו חייב דבר לאברהם, ובכל זאת הוא מקדם אותו בברכה

23. כדרכם של רועים (שמות ב', יז).

24. לעיל, הערה 11.

25. ד' אלגביש, 'אברם ומלכי-צדק מלך שלם', מחקרי חג 4, תשנ"ב, עמ' 10.

26. על המפגש בין אברהם למלכי-צדק ומלך סדום ראה אלגביש (לעיל, הערה 25), עמ' 8-14.

ומודה לאל עליון שסייע לו בקרב. לעומתו, מלך סדום, החייב טובה לאברהם, אינו מודה לו על פעולותיו, ואף אינו מזכיר שם שמים. הצעתו של מלך סדום נראית במבט ראשון נדיבה – "ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש והרכש קח לך" (כא), אלא שפירוש הדברים הפוך. על פי המקובל, גם הנפש וגם הרכוש שייכים כעת למנצחים, ומלך סדום מבקש מאברהם ששייב לו את אנשיו תוך שהוא מוכן 'לוותר', כביכול, על הרכוש.²⁷ אפיונו של מלך סדום תואם לתיאורו של לוט מן הסיפור הקודם – ומכאן שראוי היה לוט להתגורר בסדום. נדמה שמבחינה ספרותית סצנת המפגש בין אברהם למלך סדום מחליפה את הסצנה החסרה של המפגש בין הדוד לאחיינו. העדרה של סצנת המפגש בין אברהם ללוט מלמד שהריחוק ביניהם נשמר למרות פעולת הסיוע של אברהם. לעומת מלך סדום, מוצג אברהם כמי שהרכוש אינו נחשב בעיניו. גם כאן הוא מוותר על השלל כביטוי להסתייגותו מדברי מלך סדום. עם זאת, הוא מקפיד שלא לפגוע בשותפיו ודואג שיקבלו את שכרם כפי המקובל.

הפער בין מלך סדום למלכי־צדק ניכר גם בעת מתן המעשר (כ). רד"ק טען בשם אביו שמלכי־צדק נתן מעשר לאברהם. לפי פירושו, אברהם היה נכון לקבל מעשר מאת מלך שלם אך לא את רכוש סדום. לעומתו, רוב הפרשנים סברו שאברהם הוא שנתן מעשר למלכי־צדק.²⁸ לפי דעה זו, הניגוד חריף עוד יותר. אברהם שלא הסכים לקבל את שלל סדום אף העניק מרכושו שלו למלך שלם. נראה שאברהם מבכר את מלכי־צדק המדבר בלשון דתית, גם אם היא קשורה לעבודת אלילים,²⁹ על פני מלך סדום שעסוק בשאלת הביזה.

לסיכום, אברהם נפרד מלוט משום הפער העמוק שהיה ביניהם על רקע יחסם המנוגד לרכוש, ומריבת הרועים היא רק ביטוי למתח זה.³⁰

27. דוגמה דומה מצויה בתום ניצחון דוד על העמלקים והשבת השבויים והרכוש (שמ"א ל'). אנשי הבלייעל טענו שיש לתת לנותרים מאחור את אנשיהם ולשלחם מעליהם, ואילו דוד קבע שיש להעניק להם חלק שווה בשלל. הסיפור מבקר את אנשי דוד על התנהגותם ומכנה אותם "כל איש רע ובליעל" (כב). גם בסיפורנו יש ביקורת על הצעת מלך סדום.

28. רש"י, ראב"ע, רמב"ן וחזקוני על אתר.

29. אברהם שלל את ייחוס המלחמה לאל עליון על ידי מלכי־צדק, והמיר את הברכה "ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ" (יט) בשבועה "הרימתי ידי אל ה' אל עליון קנה שמים וארץ" (כב). על השימוש המחודש שעשה אברהם במטבע הלשון שנקט מלכי־צדק ראה: י' גרוסמן, 'שבירת מטבעות לשון בסיפור המקראי', **תרביץ** עז, תשס"ח, עמ' 35-36.

30. תיקון הדברים יבוא כאשר רות המואבייה תעדיף להידבק בנעמי. רות, ששורשה מזרע לוט, מושווית לאברהם בכך שעזבה את ארצה ובית אביה והגיעה לארץ כנען – "ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום" (רות ב', יא). בניגוד ללוט היא מבכרת את הדבקות בנעמי גם אם היא כרוכה בחיי עוני. שבחה של רות המוותרת על חיי עושר בא לידי ביטוי גם בדברי בועז: "ויאמר ברוכה את לה' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון לבלתי לכת אחרי הבחורים אם דל ואם עשיר" (שם ג', י).

ג. סיפור הפרדה על רקע השיבה ממצרים

בפסוק י' הושוותה סדום לשני מקומות הידועים בפוריותם: גן העדן ומצרים. השוואת סדום לארץ מצרים מחזירה את הקורא אל סיפור הירידה למצרים בגלל הרעב. הזיקה בין הסיפורים ניכרת. הרכוש הרב, ובכלל זה הצאן והבקר, ניתנו לאברהם (וללוט) על ידי פרעה בעבור לקיחת שרה ("ב, טז). המהפך במצבו הכלכלי של אברהם ניכר בניגוד שבין ירידתו למצרים משום הרעב הכבד ("ב, י) לבין עלייתו לכנען ברכוש כבד ("ג, ב).³¹

לאור דברינו הזיקה בין שני הסיפורים עמוקה יותר. מבחינת אברהם השהות במצרים נתפסה, קרוב לוודאי, כאירוע טראומטי. הוא אמנם ניצל מן הרעב וזכה לעושר רב, אך שרה אשתו נלקחה ממנו בעל כורחו. לדעת רמב"ן ("ב, י), בסיפור הרעב טמונה ביקורת על אברהם אבינו, וייתכן שזו הסיבה לכך שהאל נמנע מלהתגלות אליו כל ימי שהותו שם.³² נראה שבשובו לארץ ביקש אברהם לחדש את הקשר עם הקב"ה, ומשום כך שב אל המקומות שבהם זכה בעבר להתגלותו. סבירים בעיניי דבריו של הרב אלחנן סמט, כי השיבה באותו מסלול מהווה מעין מחיקה סמלית של הסבל שהיו מנת חלקו בירידתו למצרים.³³ לשיטתנו, אברהם אינו מייחס חשיבות לרכוש שקיבל במצרים תמורת שרה, ותחת זאת הוא עסוק במפעלו הרוחני. הוא נוטש את מצרים ומבקש את קרבת האל. לוט, לעומתו, רואה את סדום ונזכר בטוב מצרים. הוא בוחר בה תוך התעלמות מכך שאנשיה רעים וחטאים לה'. בעוד שהראשון חווה במצרים משבר, השני זוכר אותה לטובה.

כידוע, ארץ מצרים אינה תלויה בגשמים, בניגוד לכנען. התלות ברחמי שמים נתפסת בתורה כמפתח לעבודת ה' (דברים "א, י-יא). בחירת לוט בסדום שהושוותה למצרים בכך שכולה משקה ("ג, י) מתפרשת לגנאי, ותואמת את אזכור אנשיה הרעים.

זאת ועוד, כיכר סדום נתפסת בסיפור זה כיחידה עצמאית שאינה בכלל כנען – "אברם ישב בארץ כנען ולוט ישב בערי הכנר ויאהל עד סדם" ("ג, יב).³⁴ על פי זאת, במעשה הבחירה בערי הכנר נוטש לוט גם את החלום והחזון שהיו לו ולדודו כשעלו לכנען. בכך נוצר ניגוד נוסף בין שניהם. בעוד שהראשון ירד למצרים בעל כורחו ובשובו לא החשיב את הממון הרב שצבר שם, השני נטש את כנען מרצונו

31. על הזיקה הנרחבת בין הסיפורים עמדו רבים, למשל: בן-ישר (לעיל, הערה 4); סמט (לעיל, הערה 3, עמ' 51-52) ראה בהם שתי מחציות של סיפור אחד.

32. זהו אחד ההבדלים הבולטים בין סיפור פרעה ("ב) לסיפור אבימלך (כ'), שבו סיבב ה' את הדברים כך שאברהם יפנה אליו בתפילה בעד אבימלך.

33. סמט (לעיל, הערה 3), עמ' 44.

34. סמט (לעיל, הערה 3), עמ' 50, הערה 29; נ' ואזנה, כל גבולות הארץ – גבולות הארץ המובטחת במחשבת המקרא על רקע המזרח הקדום, ירושלים תשס"ח, עמ' 147.

לטובת סדום המושווית למצרים וזאת בעקבות החשיבות הרבה שייחס לרכוש. ייתכן שהזיקה בין שני הסיפורים רמוזה בפסוק הפותח את הסיפור "ויעל אברם ממצרים הוא ואשתו וכל אשר לו ולוט עמו הנגבה" (י"ג, א). לצד אזכור שרה המהווה חתימה של הסיפור הקודם, אזכור לוט פותח את הסיפור הבא.

ד. תגובת ה' – הסתייגות מהצעת אברהם ללוט

רק לאחר שאברהם נפרד מאחיינו דיבר עמו האל – "וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו" (י"ג, יד). יש לציין שניסיונותיו של אברהם לחדש את הקשר עם הקב"ה (ג-ד) לא צלחו, ורק עתה משנפרדו דרכיהם התגלה ה' אליו.³⁵

ה' דוחה את הצעתו הנדיבה של אברהם ללוט: אברהם הציע לקרובו לחלוק עמו את הארץ: "הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה" (ט), וכנגד זאת מבטיח ה' לאברהם: "כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה ולזרעך עד עולם" (טו). דברי ה' מכוונים אף לביטול בחירת לוט בסדום. לוט נושא את עיניו ובוחר בכל כיכר סדום – "וישא לוט את עיניו וירא את כל ככר הירדן כי כלה משקה... ויבחר לו לוט את כל ככר הירדן" (י-יא). כנגד זאת מורה ה' לאברהם לשאת עיניו ולזכות בארץ כולה – "שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם... כי את כל הארץ אשר אתה ראה לך אתננה..." (יד-טו). דוד דאובה הבחין בכך, שההוראה לשאת עיניים ולראות את הארץ המובטחת מסמלת את קבלת הנחלה ואשרור החזקה עליה. דאובה הראה שפועלי הראייה משמשים בכתבים אכדיים גם בהקשר של בעלות על שדות ונחלות,³⁶ וטען שכך הדבר בסיפורנו. גם להוראה 'להתהלך בארץ' משמעות סמלית של ירושת הארץ, כפי שמצאנו במקומות אחרים (למשל: יהושע כ"ד, ג).³⁷ מכאן שה' מורה לאברהם לפעול לירושת הארץ כולה ובכך הוא מסתייג מהצעתו ללוט לחלוק אותה עמו.³⁸

כמדומני שפרק ט"ו ממשיך מגמה זו וחותם את החטיבה הראשונה של סיפורי אברהם. ה' מבטיח לאברהם שהנבחר יצא ממעיו (ד), כלומר שיזכה לבן ביולוגי, ומכאן שלוט לא יירש אותו. מבחינת הקב"ה, פרדת אברהם מלוט הפכה לעובדה

35. רש"י על י"ג, יד.

36. D. Daube, *Studies in Biblical Law*, Cambridge 1947, pp. 26-39 ובמיוחד בעמ' 34, וראה: ואזנה (לעיל, הערה 34), עמ' 89. לדברי דאובה, הצו הראשון – "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך" (י"ב, א), פירושו 'הארץ שאתן לך'. לדבריו, ההוראה למשה לצפות בארץ לפני מותו (דברים ל"ד, א-ד) משמעותה ירושת הארץ.

37. כפי שפירשו חז"ל והתרגומים: ר' אליעזר בבבא בתרא ק ע"א, וכן תרגום יונתן על אתר. לדעת מ' מלול, נוהג זה היה גם מקובל במזרח הקדום. ראה: M. Malul, *Studies in Mesopotamian Legal Symbolism* (AOAT 221), Kevelaer 1988, pp. 381-391.

38. ייתכן שהסיפור ערוך על פי העיקרון של מידה כנגד מידה: כנגד הליכתו למקום המזבח (י"ג, ג), מובטח לאברהם שיתהלך בארץ ויזכה בה (יז).

מוגמרת. ה' מעודד את אברהם החושש כנראה ממסע נקמה של יורשי ארבעת המלכים, וכן מבטיח לו שכר רב כנגד השלל שעליו ויתר בתום המלחמה.³⁹ גם ברית בין הבתרים מכוונת כנגד הצעת אברהם ללוט. הברית מאשררת את ירושת אברהם וזרעו את הארץ כולה. הארץ המובטחת היא רחבת היקף ובכללה גם סדום ובנותיה. גבולות הארץ הם "מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת" (ט"ו, יח), ובכך רומז הכתוב לגן העדן שממנו יצאו ארבעת הנהרות (ב', י-ד).⁴⁰ כך נוצר ניגוד בין הבטחת ה' לאברהם לבין בחירת לוט בסדום שהייתה כולה משקה ונדמתה בעיניו ל"גן ה'" (י"ג, י). ארץ כנען המובטחת לאברהם היא המושווית לגן עדן, ולא כיכר סדום. גם עניין הרכוש זוכה למענה בברית בין הבתרים על פי העיקרון של מידה כנגד מידה.⁴¹ אברהם ויתר על רכוש סדום, וזרעו יזכה לרכוש רב – "ואחרי כן יצאו ברכש גדול" (יד).

סוף דבר

מעיון בסיפור היפרדות אברהם מלוט עולה, שלא מאבקי הרועים על מקורות המים ועל שדות המרעה הם הסיבה להיפרדות. נראה שההיפרדות תלויה בפערים העמוקים שהיו בין אדוניהם בשאלת מקום הרכוש בחייהם. אברהם מצטייר כעשיר גדול המכוון עצמו לעבודת הבורא. למרות רכושו הכבד הוא חוזר אל מקום אוהלו הראשון על מנת לחדש את התקשורת עם ה' שנפסקה בהיותו במצרים. לעומתו, לוט מוצג כבעל רכוש גרדא. על אף שרכושו קטן מזה של אברהם, לא נזכרת אצלו פעולה הקשורה לפולחן. בחירת לוט בסדום חושפת את עולם הערכים שלו, הכולל העדפת טובה הכלכלי של סדום למרות היותה עיר שיש בה רשעים. קרוב לוודאי שכל קבוצה פעלה ברוח אדוניה, עד שאברהם הגיע למסקנה שאין להם אלא להיפרד. תהליך ההיפרדות עצמו מבטא את גודל המחלוקת, שלא באה לכדי פיוס. כמדומני שדווקא המדרש, אשר ראה כאן מתח בין רועי אברהם לרועי לוט סביב שאלת גזל השדות של הכנעניים, קרוב יותר לפשוטו של מקרא. המדרש כדרכו הציג סיטואציה מוגדרת ואנו הצענו תמונה מופשטת יותר.

נספח: התנחלות שבטי גד וראובן בעבר הירדן

כמדומני, שלאור דברינו מוארת התיישבות שני השבטים בעבר הירדן באור מעט שונה. מעיון במדבר ל"ב עולה, שגם שבטי ראובן וגד היו רדופים אחר המקנה. הצאן והבקר תופסים מקום מרכזי באופן הצגתם. לדברי נחמה ליבוביץ, המצג פותח

39. רמב"ן לט"ו, א.

40. על הנהרות כתיאור גבול במקרא ביחס לארץ ישראל ולגן העדן ראה: ואזנה (לעיל, הערה 34), עמ' 105-109.

41. טויטו (לעיל, הערה 11), עמ' 80.

וחותם במקנה "ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד... והנה המקום מקום מקנה" (א), וזאת כדי להודיע שהוא היה כל עולמם.⁴² יש להוסיף, כי ריבוי הצאן והבקר נכפל ונזכר לפני הצגתם ואף לאחריה – "ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד **עצום מאד**" (א), דבר המלמד כי ריבוי המקנה הוא פרט מרכזי באפיונם.⁴³

חז"ל עמדו על כך שריבוי המקנה העבירים על דעתם עד שהקדימו המקנה לטף:

'לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו' (קהלת י', ב) – ...'לב חכם לימינו' זה משה, ו'לב כסיל לשמאלו' אלו בני ראובן ובני גד, שעשו את העיקר טפל ואת הטפל עיקר, שחיבבו את ממונם יותר מן הנפשות, שהן אומרים למשה 'גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו' (במדבר ל"ב, טז) אמר להם משה – אינה כלום, אלא עשו את העיקר עיקר, תחלה 'בנו לכם ערים לטפכם', ואחר כך 'וגדרות לצאנכם'.⁴⁴

כפי שציינו חז"ל במסגרת המשא ומתן החליף משה את הסדר: "בנו לכם ערים לטפכם וגדרת לצאנכם" (כד), נראה, שבני גד וראובן קיבלו את הביקורת ושינו אף הם את סדר הדברים: "טפנו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם" (כו).⁴⁵ נראה שהקדמת הערים לגדרות בתיאור ההתנחלות מלמדת על ביצוע הדברים – "ואת בית נמרה ואת בית הרן ערי מבצר וגדרת צאן" (לו). הקדמת הנשים והטף למקנה מופיעה גם בדברי משה בערבות מואב – "רק נשיכם וטפכם ומקנכם ידעתי כי מקנה רב לכם ישבו בעריכם אשר נתתי לכם" (דברים ג', יט), ובדברי יהושע לשני השבטים וחצי השבט – "נשיכם טפכם ומקניכם ישבו בארץ אשר נתן לכם משה בעבר הירדן" (יהושע א', יד). בסופו של דבר, על אף הביקורת שהטיח בהם משה, התיישבו שבטי ראובן וגד בעבר הירדן. משמעות הדבר היא, שעל אף שהם קיבלו את הביקורת על הקדמת המקנה לטף, הם נותרו איתנים בדעתם להתנחל בעבר הירדן. נראה, שהם עידנו את תאוות המקנה שקיננה בהם אך לא גברו עליה.

לאור דברינו, נראה שהתיישבותם בעבר הירדן היא רבת משמעות. בני גד וראובן

42. ג' ליבוביץ (לעיל, הערה 12), עמ' 89; הנ"ל, **עיונים בספר במדבר – בעקבות פרשנינו הראשונים והאחרונים**, ירושלים תשנ"ו, עמ' 355 ואילך.

43. ריבוי המקנה נזכר אצל שבט ראובן – "ולמזרח ישב עד לבוא מדברה למן הנהר פרת כי מקניהם רבו בארץ גלעד" (דה"א ה', ט).

44. במדבר רבה פרשה כב ט. חז"ל אף טענו שיושבי עבר הירדן נענשו על כך – "וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן, שהיו עשירים והיה להם מקנה, גדול וחבבו את ממונם וישבו להם חוץ מארץ ישראל, לפיכך גלו תחלה מכל השבטים שנא' 'ויגלם לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה' (דה"א ה', כו). ומי גרם להם? על שהפרישו עצמם מן אחיהם בשביל קניינם. מניין? ממה שכתוב בתורה 'ומקנה רב היה לבני ראובן' (במדבר ל"ב, א) וגו'" (במדבר רבה פרשה כב ז).

45. אזכור הבהמות בנפרד הוא מיותר לכאורה, שהרי המקנה כולל גם את הבהמות. תפקידה הספרותי הוא לאזן את הקדמת הטף והנשים למקנה. כך הצלע העוסקת ברכוש (שלוש מילים) גדולה יותר מן הצלע המתארת את האנשים (שתי מילים).

דומים ללוט. כפי שראינו, שניהם היו רדופים אחר המקנה. העמדת הצאן והבקר במוקד באה לידי ביטוי באופן הצגתם: אצל לוט הרכוש, כלומר המקנה, נזכר בין שמו לכינויו – "ויקחו את לוט ואת רכשו בן אחי אברם וילכו" (יב), ואילו אצל בני גד וראובן ריבוי המקנה נזכר משני צדיו של שמם – "ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד" (במדבר ל"ב, א). שניהם העדיפו בגלל המקנה להתגורר מחוץ לארץ ישראל: לוט בוחר בכיכר סדום, ובני גד וראובן בעבר הירדן. בסופו של דבר מצאו עצמם בני גד וראובן בסביבת צאצאי לוט, עמון ומואב. נראה, אם כן, שמידתו של לוט יכולה להתקיים גם בעם ישראל!

דברים אלה נאמרו מפורשות בספר דברים, ערב הכניסה לארץ. התורה חוששת שריבוי מקנה יגרום לשכחת ה' גם בקרב בני ישראל:

השְׁמֵר לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... פֶּן תֵּאֱכַל וְשָׁבַעְתָּ... וּבְקֶרֶךְ וְצִאֲנֶךָ יִרְבֶּינָה וְנִסְּפוּ וְזָהָב יִרְבֶּה לְךָ וְכֹל אֲשֶׁר לְךָ יִרְבֶּה וְרָם לְבַבְךָ וְשָׁכַחְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ... (דברים ח', יא-יד).

אכן, מידת לוט אינה נחלת הגויים בלבד, אלא כחטאת הרובצת גם לפתחו של עם ישראל.